

Begrijpelijkheid en empirisme in de GT-benadering

Een reactie op Paul ten Have

Fred Wester

Ik vind in de bijdrage van Paul ten Have de dubbelzinnigheid in de GT-benadering en de ruzie van Glaser met Strauss helder samengevat.

Op twee punten wil ik graag verder ingaan: het empirisme dat onder andere zou blijken uit de beoogde *begrijpelijkheid* van de theorie en de onduidelijke relatie tussen het analytische en het sensitizing karakter van de theorie.

In de eerste reacties op het boek *Discovery [of Grounded Theory]* overheerst de kritiek op het vulgaire inductivisme dat Glaser & Strauss zouden voorstaan. Daaronder werd verstaan dat G&S het liefst zo open mogelijk de werkelijkheid benaderen, dat zij zouden voorstaan dat de onderzoeker zonder ideeën vooraf het onderzoek zou starten. Dat werd ontleend aan formuleringen zoals in het citaat waarmee de bijdrage van Paul begint: *A grounded theory is one that is inductively derived from the phenomenon it represents.*

Eén interpretatie van dit soort formuleringen uit *Discovery* is in ieder geval niet juist: de onderzoeker start niet zonder ideeën!

De voetnoot op pagina 3 die door Paul is opgenomen maakt duidelijk dat het onderzoek start vanuit de globale uitgangspunten (*perspective*) van de onderzoeker, zeg maar de *sensitizing concepts* die worden gehanteerd. Zij zijn richtinggevend voor de eerste beslissingen met betrekking tot de voorlopige vraagstelling, de eerste waarnemingen en de begin-analyse. De onderzoeker is geen tabula rasa die na verloop van tijd verzadigd raakt met de echte werkelijkheid (zoals velen het inductivisme opvatten), maar heeft sturende mechanismen nodig: *theoretical sampling* en *constant vergelijken* en daar heb je gezichtspunten voor nodig: *sensitizing concepts*.

Dat roept de vraag op waar dat inductieve dan wel op slaat, als het niet een methodisch principe is. Inductief betekent bij Glaser & Strauss dat het onderzoek recht doet aan de werkelijkheid die wordt onderzocht. Zij menen echt dat de onderzoeker de kern van de theorie niet 'uitvindt' maar *ontdekt*. Zij nemen *discovery* heel serieus: als je een bepaalde weg bewandelt (het mag ook varen of vliegen zijn) dan kom je een eiland, een onbekend zoogdier of het *plumbum* tegen, iets wat klaar ligt om ontdekt te worden door een onderzoeker die zijn best doet. Nou gaat het sociologen niet om eilanden of slurfdieren, in termen van Glaser zijn zij op zoek naar het *integrative mechanism* van een sociale situatie, het mechanisme waarmee de sociale orde in die sociale situatie wordt geproduceerd.

Het doel van de GT-benadering is om het integratieve mechanisme van de onderzochte situatie op het spoor te komen (bijvoorbeeld *besecontext*) en in termen van een *kernbegrip* of *basisproces* te benoemen (Glaser, 1978). Dat mechanisme is er, het bestaat echt (net als een eiland of zoogdier), want de sociale situatie is geordend, dat wil zeggen de betrokkenen doen wat ze doen en weten wat ze doen, al is er misschien niemand die alles overziet en doorheeft. Ieder

heeft een aan het eigen handelen gebonden perspectief op de situatie, terwijl het integratieve mechanisme juist die invalshoeken overstijgt. Het is er wel, maar het zit in de vanzelfsprekende patroonmatigheid van het alledaagse handelen verborgen.

De GT-onderzoeker moet door het handelen en de betekenisverlening van de diverse betrokkenen op elkaar te betrekken, dat mechanisme boven water zien te krijgen. En als dat eenmaal gelukt is, is het niet moeilijk om de betrokkenen de relatie van dit mechanisme met het eigen handelen duidelijk te maken, vandaar de *begrijpelijkheid* van de theorie.

De begrijpelijkheid slaat dus niet op *de theorie* of *de data* in het algemeen, maar op de relatie van het centrale mechanisme met het gegevensmateriaal dat op het eigen handelen van de betrokkene slaat. Het centrale mechanisme is weliswaar in termen van de onderzoeker geformuleerd (bijvoorbeeld besefcontext), maar de relatie met de substantieve begrippen die op het handelen van de betrokkenen slaan, maken de theorie voor iedereen inzichtelijk.

De strijd van Glaser met Strauss gaat over het *coding paradigm* dat Strauss zijn leerlingen in elk onderzoek steeds weer laat hanteren. Daardoor zullen die onderzoekers altijd hetzelfde soort *integrative mechanism* 'ontdekken'. Het coding paradigm helpt de onderzoeker het integratieve mechanisme te benoemen. Het coding paradigm maakt de in mijn uitwerking van de GT-benadering onderscheiden *reductiefase* (Wester, 1984) waarin naar een kernbegrip of basisproces wordt gezocht, overbodig! Dat heeft dus weinig meer met ontdekken uit te staan, je koerst altijd naar hetzelfde El Dorado.

De overdraagbaarheid van het codeerschema van de ene naar de andere situatie is door haar abstracte karakter (je zou dat ook analytic kunnen noemen) goed mogelijk, met name als het gaat om vergelijkbare situaties zoals interacties in gezondheidsorganisaties. Het schema is in het perspectief van Glaser misschien attenderend in de zin dat het wijst op bepaalde relevante aandachtspunten, maar het schema wordt niet zo *gevoelig voor de situatie* gehanteerd (*sensitizing*) dat het eventueel ook aangepast wordt of ter zijde wordt gelegd.

Het gaat hier dus niet zozeer over een spanning tussen het analytisch en sensitizing karakter van begrippen (Blumer heeft het sensitizing karakter benadrukt als reactie op het operationalisme dat in de survey-sociologie (nog steeds) heerst. Begrippen *zijn* sensitizing van zichzelf, maar als de onderzoeker ze alleen gesloten toepast, wordt dat niet duidelijk). Waar het Glaser echter om gaat, is dat het coding paradigm het integratief mechanisme *impliceert* of meebrengt, dat vervolgens wordt ontdekt in de interactiesituaties! Kortom: hoe kun je nou weten dat het altijd gaat om een *interactiemechanisme*?

Het probleem Glaser-Strauss gaat dus over *het perspectief* waarmee de onderzoeker start, dat de onderzoeker op een of andere manier vervolgens ook ter zijde moet kunnen leggen!

Het is duidelijk dat hier de doelstelling van de *exploratiefase* belangrijk is. De nadruk die Strauss in zijn uitwerking legt op *coderen* (vgl. open coding, axial coding, selective coding als fasen in het onderzoek) geeft maar een mager beeld van de betreffende onderzoeksfase. Het gaat in de exploratiefase om exploreren, het perspectief is slechts een baken om sommige onderdelen te plaatsen, en dus ook een inspiratiebron om andere invalshoeken te onderscheiden en uit te proberen. Wat belangrijk is moet door het veld worden bepaald, moet aan het veld worden ontleend, dus dat moet in observaties en of interviews centraal staan; de betrokkenen hebben daar vast wel ideeën over. Aan het eind van de exploratiefase heeft de onderzoeker dus door het perspectief geïnspireerd materiaal en door het veld geïnspireerd

materiaal om een theorie te maken over het veld. En heel veel verschillende codes, die met diverse invalshoeken samenhangen. Systematisch zou moeten worden onderzocht hoe het een en ander samenhangt (ik onderscheid daarvoor de specificatiefase en reductiefase).

Het coding paradigm mag dus in de principiële opvatting pas eventueel in derde instantie terugkeren, namelijk als je weet wat de centrale begrippen zijn. Maar ja, soms blijkt al in de exploratiefase hoe het zit, en als onderzoeker bouw je expertise op omdat je heel veel onderzoek in vergelijkbare situaties hebt gedaan. En dan weet je al snel hoe het zit. Maar zuiver is het niet!

Literatuur

Wester, Fred (1984) *De gefundeerde theoriebenadering. Een strategie voor kwalitatief onderzoek* (dissertatie), KU Nijmegen.

Dubbelzinnigheid of creatieve spanning in de GT-benadering?

Een reactie op Paul ten Have

Adri Smaling

Ten Have kenschetst de historische positie die Barney Glaser & Anselm Strauss (1967) innemen zeer treffend als een dubbele polemiek. Enerzijds verwerpen zij de in hun tijd gebruikelijke, meestal kwantitatieve hypothetico-deductieve benadering van wetenschappelijk verklaren. Hierin is de vraag hoe de te toetsen hypothese of theorie eigenlijk is ontstaan, niet aan de orde. Zij verkiezen daarentegen het verzamelde onderzoeksmateriaal als uitgangspunt te nemen voor het vormen van wetenschappelijke kennis ('inductivisme'). Anderzijds wijzen zij een tegenovergestelde, theorieloze werkwijze, toentertijd nogal gebruikelijk in kwalitatief onderzoek, evenzeer af: anecdotisme, idiografische interpretatie of loutere beschrijving. Daarom stellen zij een methodologie voor om uitgaande van het onderzoeksmateriaal tot de ontwikkeling van een theorie te komen: de gefundeerde theoriebenadering (*Grounded Theory* of GT-benadering). Aldus pogen zij beide kwaden te vermijden.

Het voornaamste bezwaar van Ten Have tegen de GT-benadering geldt een inherente *dubbelzinnigheid* die nauw met de genoemde polemische positionering samenhangt en al vanaf het begin de GT-aanpak zou kenmerken: kennis willen funderen op het onderzoeksmateriaal en dit materiaal tegelijk willen overstijgen door een proces van theorievorming. Mij lijkt deze opstelling in de GT-benadering echter helemaal niet dubbelzinnig, maar volstrekt helder. En voor zover je toch van een dubbelzinnigheid zou willen spreken, is het een vanzelfsprekende en wenselijke dubbelzinnigheid of liever *spanning*. Deze spanning tussen enerzijds een theorie en anderzijds het onderzoeksmateriaal waarop deze theorie betrokken wordt, hoort er juist te zijn. Een theorie bestrijkt nu eenmaal inhoudelijk veel meer dan het ondersteunende materiaal op zichzelf bevat. Deze spanning, deze wederzijdse betrokkenheid zorgt juist voor